

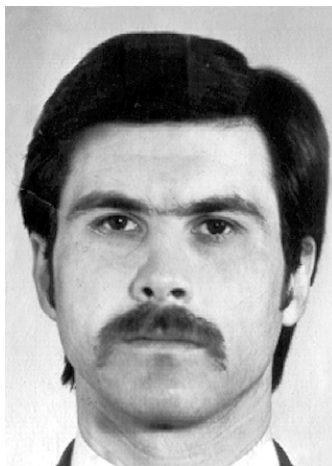
УДК 323.39(477)

Бронніков В.Д., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Конверсія влади у світі теорії “еліти”

Стаття присвячена проблемам елітизму, а саме – діяльності сучасних політичних еліт. Розглядаються загальні засади конверсії еліт, а також роль політичних еліт у посткомуністичному розвитку країн Східної Європи, в тому числі й незалежної України.

The article deals with the problems of elitism (the activity of political elites at present-day countries). The author investigates the role of them in the post-communist development of countries of East Europe, including independent Ukraine.

Бронніков Віктор Дмитрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук МДГУ ім. П. Могили. Закінчив у 1977 р. історичний факультет Дніпропетровського державного університету. Працював асистентом, старшим викладачем у Дніпропетровському металургійному інституті, доцентом Державної льотної академії України (м. Кіровоград). Коло наукових інтересів – проблеми елітизму і влади.

Сам термін “конверсія” (від лат. *conversio* – перетворення, зміна), маючи полісемантичне наповнення, частіше вживається у фінансово-економічних операціях, а також для пояснення деяких фізичних процесів, які відбуваються у природі. Хоча в даному випадку нас хвилюють, у першу чергу, політичні проблеми, але ж цікавим є погляд на визначення конверсії і в ядерній фізиці, у якому, на нашу думку, вбачаються своєрідні мотиви для діалектично правомірних соціально-політичних аналогій. Отже, конверсія – це заміна випромінювання кванта випромінюванням електрона з оболонки навколо атомного ядра, котре перейшло з більш збудженого в менш збуджений стан. Випромінювання електрона в цьому випадку здійснюється внаслідок дії кванта на нього”.

Переносючи мотиви явищ з ядерної фізики в суспільно-політичну область досліджень, розглянемо деякі проблеми конверсії влади через призму відомої на Заході теорії “еліти”, яка була розроблена на початку ХХ століття італійськими вченими В. Парето і Г. Моска, німецьким соціологом Р. Міхельсом та іншими.

На думку цих вчених, еліта завжди утримувала владу тому, що вона, окрім іншого, володіла потрібними в політиці психологічними якостями: підступництвом і обманом чи силою і ризикує. І не маса населення здійснює контроль за інститутами влади, навіть у демократії, тому що ідея народного правління – це лише красива казка, що ховає фактичне панування усередині партійної групи лідерів, що маніпулюють системою. Прихильники “елітизму” стверджують, що еліта зберігає своє панування шляхом сполучення методів примусу і маніпуляції. Вона, будучи невеликою компактною групою, діє усвідомлено, згуртовано і мобільно. Головна перевага еліти – в організації, особливо воно помітно у відношенні “маси” населення, звичайно нецілісного, аморфного і не здатного на оперативні дії середовища, якщо його не очолює еліта чи “контреліта”.

Один з батьків політології В. Парето вважає, що рушійною силою суспільного розвитку, що лежить в основі всіх історичних суспільств, є “кругообіг” еліт.

Ми абсолютно згодні з думкою угорського вченого Э. Ханкішша про те, що ні від однієї еліти не можна очікувати того, щоб вона, хоча б частково, добровільно відмовилась від влади на благо суспільства. Якщо еліта не бачить можли-

вості для того, щоб в умовах кризи колишньої соціально-економічної системи зберегти свою владу і привілеї в рамках нової системи, що формується, вона буде робити все для того, щоб зберегти колишню систему і перешкодити створенню нової, навіть якщо в результаті цього країна прийде до розрухи і краху. В цьому випадку громадянам даної країни залишається вибирати одне з двох: або скоритись, або повстати і спробувати шляхом насильства домогтися переходу до нової системи.

У країнах Східної Європи, де державний соціалізм із самого початку зіткнувся із труднощами, більшість його досягнень стала можливою, з одного боку, завдяки розбазарюванню матеріальних і людських ресурсів, а з іншого боку – завдяки тому, що в період поглиблення кризи тиски системи, за які відповідала занепадаюча еліта, були трохи послаблені і був наданий деякий простір для спонтанного розвитку продуктивних сил і навіть створення опозиції. За винятком Румунії, Югославії (Сербії та Македонії), Албанії, де еліти очолювалися авторитарно-харизматичними особистостями, в інших країнах колишнього “соціалістичного табору” європейської частини революційні зміни наприкінці 80-х років відбувалися у відносно мирній обстановці (Польща, Угорщина), а в деяких державах прямо-таки за “оксамитовим сценарієм” (Чехословаччина, Болгарія).

Процеси перебудови, що прокотилися по всіх цих країнах, не принесли бажаних результатів. Більш того, вони навіть загострили соціально-економічну і політичну ситуацію. У цих країнах почав стихійно виникати процес формування опозиційних сил.

Візьмемо, наприклад, Болгарію.

Вирішальне значення для активізації альтернативних політичних сил, виникнення справжнього політичного плюралізму, з метою мирного переходу від тоталітаризму до демократії і вироблення механізмів для забезпечення цього процесу, мало виникнення і функціонування інституту “національного круглого столу” (НКС), а пізніше, після усунення від влади Т. Живкова, перейменування компартії і її реформування, розквіту багатопартійності (на травень 1990 року – 56 партій), стало створення Союзу демократичних сил (СДС). Цей СДС став справжньою основою консолідації всіх прогресивних політичних партій, рухів і інших суспільних структур Болгарії перед виборами до Великих Народ-

них Зборів. Він висунув на політичну арену діячів нової демократичної хвилі на чолі з Ж. Желевим, який і зумів, спираючись на підтримку, насамперед, прогресивної інтелігенції республіки, створити сильну “контреліту” і разом з новою командою політиків не допустив економічної і соціальної дестабілізації суспільства, хоча спроби в цьому плані були (проблема болгарських турків). СДС дуже вміло використовував момент розгубленості, невпевненості, аморфності, що виникла в старій партійній верхівці, а також утворений політичний вакуум. Рішучість, оперативність, цілеспрямованість нових лідерів за підтримкою революційно спрямованих мас не дали часу і можливості на перегрупування сил колишньої еліти, та й збагатитися за казенний рахунок не дозволили. І ще, у знов скликаному парламенті республіки Болгарська соціалістична партія, правонаступниця компартії, не загнана в підпілля, мала гідне представництво, що дозволяло вирішувати будь-які суперечки між консерваторами і радикалами на рівні вищого органу влади. На сучасному етапі політичного розвитку можливий варіант повернення Болгарії до конституційної монархії.

Повертаючись у цілому до проблем Східної Європи в 80-ті роки, слід зазначити, що система державного соціалізму виявилася в невиліковному стані: латання дір вже не могло запобігти руйнуванню економіки і пов'язаного з ним політичного конфлікту. В результаті ця ситуація поставила пануючу еліту перед вибором: або захистити свою владу і продовжувати вести країну по шляху до розрухи, або спробувати, пішовши на ризик, здійснити перехід до нової економічної і соціальної системи при мінімальних витратах.

Така “конверсія” влади відбулася в СРСР, на нашу думку, із приходом до влади КПРС та М.С. Горбачова, у якого було, як мінімум, дві можливості створити для успішного проведення реформ у країні нову команду політиків. Перша – із квітня 1985 року і друга – з кінця серпня 1991 року. Обидва шанси були упущені. Росія пішла складним шляхом трансформації влади через криваві події, конфлікти і навіть війну з Чечнею. І тільки з приходом до влади В.В. Путіна виникла можливість появи нової демократично налаштованої еліти, істинних патріотів Російської Федерації, які налаштовані також на створення ринкової економіки. Що буде далі – покаже час. Однак хотілося б відзна-

чити, що наш колишній всесоюзний президент, будучи представником міжнародної еліти, куди входять нинішні і колишні перші особи промислово розвинутих країн Заходу, не буде нею забутий і скривджений, у чому ми мали можливість переконатися.

У незалежній Україні також у серпні 1991 року була можливість змінити правлячу еліту, але молоді, недосвідчені в політиці демократичні сили цим не скористались. Україна в цьому плані не виняток, а скоріше приклад довгої соціально-маргінальної еволюції від тоталітарного минулого до суспільства з ринковою економікою.

Виходячи з даних міркувань і використовуючи своєрідну термінологію для проведення тонких аналогій, звернемо нашу увагу на проблеми конверсії влади в Україні як типового явища імперії, що розпалася, яке відбувалось незалежно в суверенній державі, у посттоталітарний період свого розвитку. Ми відзначаємо, що квантово-номенклатурне “сйаво” колишньої партійно-державної еліти майже непомітно перейшло з ідеологічно і політично “збудженого стану” на більш спокійну електронну орбіту, де вона, знаходячись начебто в тіні, таємно і цілеспрямовано впливала на стабільність системи. На цій орбіті відбувалось своєрідне нагромадження енергії, ресурсів, здійснювалось перегрупування сил. На нашу думку, тут було кілька шляхів виходу з кризи: або повільне, поступове, з інтригами і розколами, переродження старої еліти в нову, або прихід до влади структур, які давно віджили свій час з підновленими прапорами і гаслами, або вихід на політичну орбіту принципово нової еліти з актуальною доктриною чи програмою радикальних реформ.

В історії нинішньої цивілізації ще не було, на наш погляд, такого, коли б зміна політичної доктрини не призвела б до зміни політичної структури. Причин тут, очевидно, декілька, але головне те, що в центрі й у місцевих органах влади залишилися представники колишньої номенклатури, які у роки застою й особливо в часи перебудови добре потрясли державу, впровадились у сучасний бізнес, одночасно займаючись приватизацією чи “прихватацією”, і навіть зуміли пересісти з партійних крісел у державні. Крім того, відбулося і єднання сил старої еліти з колишнім генералітетом армії, флоту, МВС, КДБ, ВПК, мафіозними колами тіньової економіки і навіть карним світом всередині СНД і на

міжнародному рівні. Наступна причина – слабкі, недостатньо організовані і конструктивні демократичні сили, які, знаходячись в опозиції колишнім апаратникам на місцях, найчастіше в меншості, не можуть провадити в життя прогресивних реформ чи блокувати непопулярні дії консерваторів у парламенті.

Перш за все, за це можна подякувати нашому загальновідомому “Руху”, який мав у ці роки таку велику популярність, вплив і повагу з боку основної маси населення, що навіть комуністична еліта очікувала виroku історії, зумів згаїти час на якісь чвари, перерозподіл портфелів, організаційні негаразди і головне – на відсутність харизматичної єдності в його лавах, що, врешті-решт, вплинуло на наступні події в політичному житті України. Великою помилкою керівництва нової української еліти було те, що вони, маючи “запаморочення від успіхів”, не врахували слов’янської ментальності, російськомовного, в своїй більшості, населення, розпочали словесно-жорстку і авторитарно-прискіпливу культурномовну революцію, а треба було, на наш погляд, найскоріше взяти в свої руки владу, як це зробили більшовики у 1917 році на чолі з В.І. Ульяновим. Політичних дій же в цьому напрямку було недостатньо. Звичайні популістські кроки щодо мови і культури сприймалися на біс українською діаспорою, яка давала гроші, західноукраїнським населенням, які сприймали це як перемогу, але більшістю населення України – досить обережно й стримано. В часи ослабленої тоталітарної еліти це мало місце.

Відбивається також відсутність надійного міцного суспільного прошарку, який зацікавлений у радикальних соціально-економічних перетвореннях, а якщо ще додати низький рівень ліберально-демократичної культури більшості

населення і слабкість так званої “четвертої влади” – засобів масової інформації, то мозаїка політичного життя виявилась такою: стара еліта забезпечила собі економічні та політичні важелі, завдяки чому і залишилась при владі, а найбільш здібних особистостей з нової еліти залучила до своїх лав. Рух же ослаб на ниві “культурної революції”, розколовся і фактично зійшов з активної політичної арени або брав участь у ній спільно з іншими політичними силами. І хто знає, якби в Україні, як і в Польщі, на виборах до парламенту мала місце пропорційна система виборів, ми, можливо, побачили б його останній крах, як і польської “Солідарності”, що на останніх виборах 2001 року не змогла здолати 8% квоту.

Звичайно, звинувачувати в усіх смертних гріхах Рух ми не збираємось, але його політика дуже загальмувала процес фундації дійсно національної, дійсно нової, дійсно демократичної еліти.

Є ще низка питань впливу на формування нової еліти України з боку комуністичної партії України і партій взагалі, номенклатури, криміналітету і таке інше. Але це вже інша тема для іншої розмови.

Література

1. Словник іншомовних слів. – Київ, 1974. – С. 349.
2. Современная западная социология: Словарь. – М.: Политиздат, 1990. – С. 191, 201, 202, 254-256.
3. Герайнт П. Элитизм // Политология вчера и сегодня. – М., 1990. – С. 49-51.
4. Ханкиш Э. “Великая коалиция” или конверсия власти // Там же. – С. 112-115.
5. Рудаков Е. Политические силы в постсоциалистических обществах. Болгария // Общественные науки и современность. – 1991. – № 6. – С. 54-57.
6. Бронников В. Конверсия власти в свете теории “элиты” // Український час. – Львів, 1992. – № 2(10). – С. 15-17.

Надійшла до редколегії 22.04.2002 р.